

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

1. Istoriko Antano Tylos kalba iškilmingame Seimo minėjime, skirtame Laisvės gynimo ir didžiųjų netekčių atminimui

2011 m. birželio 11 d.

<...> Šiandien mes prisimename prieš 70 metų – 1941 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjungos pradėtą Lietuvos valstybės piliečių genocidą, prisimename Lietuvos gyventojų šeimų masinių trėmimų į sovietinės imperijos atšiaurias vietas pradžia. Tai buvo tik šios formos genocido pradžia, nes sovietinę okupaciją ir aneksiją lydėjo daugiau kaip dešimtmetį besitęsę masiniai šeimų trėmimai. Tai buvo vienas iš Lietuvos piliečių valstybinio sąmoningumo naikavimo, jų išrovimo iš tautinės, socialinės ir tradicinės kultūrinės aplinkos būdų.

Pilnas tekstas:

http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15441&p_k=1&p_t=111712

Apie lietuvių sovietinę tremtį kiekvienas iš mūsų daugiau ar mažiau žinome, dalis čia dalyvaujančių patyrė tremties dalį.

Mes turime gausią tremties istoriografiją, kurią dar okupacijos metais išplėtojo išeivijos lietuviai, o po Nepriklausomybės atkūrimo ir Lietuvos tyrinėtojai. Iš visų tremties tyrimų pirmiausia norėčiau išskirti fundamentalią ištikimo mokslui šviesios atminties kolegos dr. Eugenijaus Grunskio monografiją „Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais“, taip pat istoriko Arvydo Anušausko studiją „Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais“, taip pat lietuvių išeivijos studijas, Amerikos lietuvių organizuotoje „Lietuvos kovų ir kančių istorijos“ serijoje išleistą dokumentų rinkinį apie sovietinės valdžios trėmimų organizavimą ir vykdymą, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro parengtus fundamentalius tremtinių vardynus, šios institucijos, taip pat Lapteviečių bendrijos ir Politikaliųjų ir tremtinių bendrijos, Šiaulių universiteto parengtus bei savo iniciatyva išleistus, taip pat periodiniame leidinyje „Tremtinys“ skelbtus tremtinių prisiminimus. Su tremtimi mus susieja kasmetinės studentų ekspedicijos „Misija – Sibiras“ į tremties vietas apleistiems tremtinių kapams tvarkyti. Tik šia proga gaila, kad Lietuvos nacionaliniai teatrai tebesprendžia „Dėdės Vanios“, „Vyšnių sodo“ pergyvenimus, bet neranda laiko, vietos ir tematikos šiai mūsų dramai pavaizduoti dramaturgijoje ir scenoje.

Prisimindami Birželio trėmimą ir jo aukas, dar kartą sau turime pakartoti ir atsakyti į klausimus – kas trėmė, kodėl trėmė, ką trėmė, kur trėmė, kaip trėmė, kokius tautinius, pilietinius, intelektualinius nuostolius Lietuva dėl to patyrė, ir kartu suvokti Lietuvos valstybės svarbą tautai išlikti.

Dėl riboto laiko ne į visus tuos klausimus atsakysiu. Paliksiu patiems pamąstyti, nes bendriausi dalykai yra visiems žinomi, paminėtų autorių istoriografijoje ištyrinėti ir sutinkami viešojoje erdvėje. Tačiau ir žinomi muzikos kūriniai atliekami po šimto ir daugiau metų nuo jų sukūrimo ir vis tiek jų klausomasi. Lietuvos ir mūsų tautos istorija, kaip ir muzika, turi skambėti ir būti nuolatos girdima. Ji ugdo valstybinę savimonę, orientuoja politikus, jaunimą.

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

Taigi, kas ir kodėl trėmė? Kai 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga savo grandiozinėmis karinėmis pajėgomis okupavo sutrikusią Lietuvą, po dviejų dienų, tai yra birželio 17 d., sovietinis gynybos liaudies komisaras maršalas Semionas Timošenko pasiūlė Sovietų Sąjungos vadams nedelsiant sovietizuoti Lietuvą ir kitas Pabaltijo valstybes. Iššifravus šį siūlymą į suprantamą kalbą, tai reikė sunaikinti visus okupuotos Lietuvos valstybės suverenumo ženklus, sunaikinti Lietuvos valstybinę savimonę saugančius jos piliečius, juos nutautinti, surusinti ir sukurti kolaborantų administraciją, mankurtų tautą.

Ši programa buvo vykdoma. Suverenumo institucijos jėga ir klasta nesunku buvo fiziškai sunaikinti. Daug sudėtingiau buvo sunaikinti tautos valstybinį turinį turintį patriotizmą, neapykantą okupantams ir sustabdyti antisovietinio pasipriešinimo Lietuvoje plėtrą. Tam be kitų represijų turėjo pasitarnauti masiniai lietuvių ir kitų Lietuvoje gyvenančių tautybių šeimų trėmimai. Jie, kaip minėta, prasidėjo 1941 m. birželio 14 d. ir tęsėsi iki 1951 m., o mažesniu mastu iki 1953 m.

Dr. E. Grunskio duomenimis, tuo laikotarpiu Sovietų Sąjunga su marionetine administracija Lietuvoje surengė 35 trėmimo akcijas. Masiniai vienu metu visą Lietuvą apėmę buvo 5 trėmimai: tai jau minėtas 1941 m. birželio 14 d. trėmimas, kai buvo ištremta 5728 šeimos, 17485 gyventojai, tas skaičius yra varijuojantis, bet turbūt greitai nusistovės pastovus. Tremties laikas šiems tremtiniams buvo numatytas 20 metų. 1945 m. pavasarį ir liepos – rugpjūčio mėn. ištremtos 1959 šeimos, 8226 gyventojai; 1948 m. gegužės 22 d. per „Pavasariu“ užkoduotą trėmimą ištremta 11365 šeimos ir 40002 gyventojų; 1949 m. kovo 25 d. per „Bangų mūša“ kodu pavadintą trėmimą ištremtos 8817 šeimų ir 29180 gyventojų; per „Rudens“ kodu pavadintą 1951 m. spalio 2–3 d. trėmimą ištremtos 4009 šeimos ir 16150 gyventojų. Iš viso per tuos trėmimus buvo ištremta 44 tūkst. šeimų ir apie 130 tūkst. Lietuvos gyventojų.

Tremtys iš esmės buvo Sovietų Sąjungos permanentinis karas prieš aneksuotą, bet vis dar gyvą Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir laisvės viltį tebenešiojančią ir kovojančią lietuvių tautą. Galima sakyti, kad kiekvienas masinis trėmimas buvo lyg naujas Sovietų Sąjungos karo prieš Lietuvą paskelbimas. Į kraštą buvo permetami papildomi kariniai daliniai. Kiekvienas trėmimas buvo lyg karo stovis, nors jis buvo panaikintas 1946 metais, nes į bėgančius tremiamuosius kareiviai ir kolaborantai šaudydavo.

Grįžkime prie Birželio trėmimo. Ką trėmė? Tvirtinama, kad jau 1940 metų vasarą kolaborantai pradėjo kalbėti apie numatomus masinius trėmimus ir suėmimus. Maskvos nurodymu NKVD pradėjo sąmoningų Lietuvos valstybės piliečių, kuriuos okupantai pavadino sau geriau suprantamu terminu „kontrevoliuciniu ar socialiai svetimu, antisovietiniu elementu“, apskaitą.

Apie autorių:

Antanas TYLA (gim. 1929 m.) – habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, istorikas, publicistas, visuomenininkas. 1991-2011 m. jis keturias kadencijas buvo Lietuvos Mokslų akademijos narys ekspertas, nuo 2011 m. yra Mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus narys emeritas. Nuo 1991 m. – Lietuvių katalikų mokslo akademijos akademikas ir Centro valdybos narys. A. Tyla yra paskelbęs daugiau kaip 100 mokslinių straipsnių ir studijų apie politinę kultūrą XVI–XVII amžiuje, apie lietuvių inteligentiją ir jos mentalitetą, knygnešius ir daraktorius. A. Tyla apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžiumi (1999 m.) ir Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Komandoro kryžiumi (2009 m.). Jam suteiktas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Garbės profesoriaus vardas (2009 m.).

Daugiau apie autorių:

<http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=383>

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

Suskirstė juos, tuos piliečius, į 11 kategorijų. 7 kategorijos apėmė su Lietuvos valstybės ir visuomeninių bei politinių organizacijų veikla susijusius Lietuvos piliečius ir jų šeimas: Lietuvos valstybės vadovus, politikus, vyriausybės narius, tarnautojus, policininkus, partijų vadovus ir aktyvistus, karininkus, šaulius, pedagogus, mokytojus, verslininkus, ūkininkus.

Pasitelkus Lietuvos komunistus ir komjaunuolius iš Sovietų Sąjungos atsiųsti lietuviškai nemokantys čekistai rausėsi archyvuose ir išrinkinėjo duomenis, skirstė piliečius į kategorijas, sudarinėjo jiems bylas.

1941 m. gegužės 12 d. Lietuvos NKGB pasiuntė į Maskvą pagal kategorijas sugrupuotus aktyviausius Lietuvos valstybės piliečius ir pasiūlė juos areštuoti ir prievarta išstremti iš Lietuvos. Į pasmerktųjų sąrašą buvo įtraukta 15 tūkst. 851 Lietuvos piliečių. Šis skaičius keitėsi. Kremlius nedelsė ir gegužės 16 d. Sovietų Sąjungos Kompartijos CK ir Liaudies komisarų taryba priėmė nutarimą pavadintą „Apie socialiai svetimo elemento ištrėmimą iš Baltijos respublikų, Vakarų Ukrainos, Vakarų Baltarusijos ir Moldovos“. Gegužės 23 d. Lietuvos kompartijos Centro komitetas, pirmininkaujant Antanui Sniečkui, patvirtina Maskvoje priimtą sprendimą, pažadėjo, kad Lietuvos komunistai prisidės prie trėmimo, davė nurodymus apskričių partinėms organizacijoms uoliai dalyvauti organizuojant trėmimą ir jį vykdyti.

Kaune buvo suformuotas operatyvinis trėmimo štabas, kurį sudarė čekistai: Piotras Gladkovas, Davidas Bykovas, Semionas Choleva, Ivanas Bakulinas, Jakovas Medvedevas, Piotras Popovas, Fiodoras Gerasimovičius, Aleksandras Ivanovas, Pavelas Guzajevs, Vladimiras Antonovas. Visame Pabaltijyje vykdomą trėmimą kontroliavo štabas Rygoje, kuriam vadovavo iš Maskvos atvykę čekistų vadovai Ivanas Serovas ir Viktoras Abakumovas. Maskvoje sėdėjo už trėmtį atsakingi Laurentijus Berija ir Vasilijus Černyšovas. Po nutarimais ir instrukcijomis trėmti matyti ir A. Sniečkaus, M. Gedvilo, J. Paleckio, Alfonso Gailevičiaus ir kt. kolaborantų parašai.

Maskva, ragindama vietinius kolaborantus ir čekistus, mokė ir pabrėžė, cituoju: „Antisovietinių elementų išskeldinimas iš Baltijos Respublikų yra didelės politinės svarbos uždavinys“. Kartoju: „Didelės politinės svarbos uždavinys.“ Ar sėkmingai jis bus išspręstas, priklausys nuo to, kaip kruopščiai apskričių operatyviniai trejetai ir operatyviniai štabai gebės parengti operacijos vykdymo planą ir iš anksto numatyti visa, kas reikalinga. Čia svarbu, kad operacija vyktų be triukšmo“.

Nusikaltėliai visad vengia triukšmo ir viešumo. Taigi ir čia buvo prisibijoma, kad trėmimas gali iššaukti pasipriešinimą. Pagal profesijas daugiausia buvo išstremta ūkininkų (20 proc.), tarnautojų (10 proc.) darbininkų (7 proc.) ir mokytojų (6 proc.%). Tarp išstremtųjų buvo 27 proc. vaikų ir paauglių iki 17 metų.

Šeimos kaip medžiai buvo išraunamos su šaknimis iš Lietuvos žemės, kad jos nebeturėtų ryšių su savo Tėvyne. Kur trėmė? 58 proc. tremtinių buvo išstremta į Altajų, 27 proc. į Novosibirsko sritį. Iš Altajaus 2785 lietuviai ir kiti Lietuvos piliečiai buvo antrą kartą išstremti į Lenos žiotis, prie Laptevų jūros, kur patyrė ypatingai baisaus pasityčiojimo, bado ir vargo likimą.

Nuostoliai. Iš 1941 metų tremtinių iki 1953 metų išgyveno tik 5400 arba pusė. Nuo Laptevų jūros ir Lenos žiočių grįžo mažiau negu pusė ten išstremtų lietuvių.

Čekistų ir kolaborantų siautėjimas trėmimo metu, tremiamųjų sugrūdymas į gyvulinius vagonus iššaukė lietuvių teisėtą pasipriešinimą. Utenos, Rokiškio, Šiaulių, Marijampolės apskrityse susikūrė ginkluoto pasipriešinimo sovietiniam terorui būriai, kurie tapo ginkluoto Birželio sukilimo prieš sovietinius okupantus organizuota pirmine jėga.

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

Prisimindami 1941 m. birželio trėmimą, mes solidarizuojamės su tą tragediją išgyvenusiais. Kartu mes turime jausti atsakomybę ir saugoti savo valstybę, kad jai ir jos piliečiams nekiltų toks pavojus, kokį patyrė sovietinės okupacijos metais. Dabar mus saugo ES ir NATO bendradarbiavimas. Tačiau kiekvienas iš mūsų turi būti įsisąmoninęs durus ir garbingus įsipareigojimus Lietuvos valstybei saugoti ir ginti, net ir sunkiausiu jai ir tautai metu.

Kartu, pagerbiant tremtinius, kyla klausimas – ar mūsų teisėsauga neprivalo tarti savo moralinį nuosprendį visiems pagrindiniams tų gyvulinių vagonų trėmimų organizatoriams ir vykdytojams?

2. Lietuviai prie Laptevų jūros. Ištrauka

Dalia GRINKEVIČIŪTĖ

<...> Birželio 14 d. naktį čekistai ėmė daužyti ir mūsų namų duris. Suėmė mano tėvą, Grinkevičių Juozą, Lietuvos banko valiutų komisijos reikalų vedėją, o nuo 1940 m. – matematikos mokytoją gimnazijoje.

Lygiai prieš metus, 1940 m. birželio mėn., kai Raudonoji Armija peržengė Lietuvos valstybės sienas, mano Tėvas atsisakė išvykti iš Lietuvos, sakydamas, kad Jis visą savo gyvenimą dirbo Lietuvai, savo tautai, kaltės dėl to nejaučia ir jokio teismo nebijo. Blogiausiu atveju nors mirs Lietuvoje. Bet ir tai Jam nebuvo lemta. Jis mirė nukankintas Šiaurės Uralo lageryje 1943 m. spalio 10 d. Ir guli Jis svetimoj žemėj, nežinomam kape kartu su kitais kankiniais. Paskutiniame savo laiške ant beržo tošies jis parašė: „Aš mirštu iš bado...“

Tėvas ir nepagalvojo, kad jo nužudymui ir teismo neprireiks, kad ir jo šeimai jau užprogramuota pražūtis. Aš didžiuojuosi savo Tėvu. Jis ištikimai ir nepaperkamai stovėjo nepriklausomos Lietuvos interesų sargyboj, stengdamasis, kad tokios reikalingos jaunai valstybei lėšos neišplauktų be reikalo į užsienį, o už jas būtų statomos ligoninės, mokyklos, tiesiami keliai. Aš didžiuojuosi Jo principingumu ir sąžiningumu, kurį net Jo politiniai priešai, praėjus 25 metams po Jo mirties, buvo priversti oficialiai pripažinti.

Tą pačią birželio 14-osios naktį suėmė ir mano motiną, Grinkevičienę Pranę, namų šeimininkę, 17 metų brolių abiturientą ir mane, 14 metų moksleivę. Čekistas iš Smolensko perskaitė dokumentą, kad mes išstremiami visam gyvenimui į tolimuosius Sibiro rajonus.

Metus mes pragyvenome Altajaus krašte dirbdami tarybiniame ūkyje, o 1942 m. vasarą kartu su keletu tūkstančių kitų tremtinių mus išvežė dar toliau – į Jakutijos šiaurę, toli už poliarinio rato. Išvežė tada, kai tremtiniai lietuviai jau pradėjo priprasti prie naujos vietos sąlygų ir klimato, kai, iškeitę daiktus į bulves, pasisodino daržus ir bulvės jau ėmė žydėti, teikdamos viltį, kad kitą žiemą neteks badauti.

Į Šiaurę mus vežė apie tris mėnesius. Iš pradžių perpildytuose vagonuose, kur ne tik atsisėsti, bet ir pakeisti kūno padėtį buvo neįmanoma. Paskui baržomis Angaros upe, vėliau

Pilnas tekstas:

http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LH00/Dalia_Grinkevi%C4%8Di%C5%ABt%C4%97.Lietuviai_prie_Laptev%C5%B3_j%C5%ABros.LH8400.pdf

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

sunkvežimiais per negyvenamus miškus nuo Angaros iki Lenos. Vėl baržomis, jau Lenos upe tiesiai į Šiaurę. Ust Kutas, Kirenskas, Oliokminskas, Jakutskas, Kiusiūras, Stolbai. Ir vis tolyn ir tolyn į Šiaurę. Jau esame apie 800 km į šiaurę nuo poliarinio rato.

Retėjo, retėjo ir visai dingo miškai, paskui ir krūmai, nebėra gyvenviečių pakrantėse. Tai kurgi mus veža? Jau ir krantų nebesimato, kiek akys aprėpia – vanduo ir vanduo... Bangos didelės kaip jūroj.

Lenos žiotys. Laptevų jūra. Jaučiasi ledinis vandenyno alsavimas. Rūgpiūčio pabaiga, o šalta tartum gilų rudenį.

Pagaliau sustojome. Prieš mus – negyvenama sala. Nieko nėra. Jokių žmogaus pėdsakų: nei namo, nei jurtos, nei medžių, nei krūmų, nei žolės – vien amžinu įšalu sukaustyta tundra, pasidengusi plonu samanų sluoksniu. Ir kažkokios arktinės ekspedicijos įkalta medinė lentelė su užrašu, kad sala pavadinta Trofimovsku.

Nutiesė į aukštą salos krantą medinį lieptą ir liepė mums čia išsilaipinti: keturiems šimtams lietuvių moterų, vaikų, senelių ir nedaugeliui vyrų.

Paskui iškrovėm iš baržos lentas, plytas, ir garlaisis apsisukęs skubiai nuplaukė atgal, nes artinosi žiema.

O mes pasilikome negyvenamoje saloje be pastogės, be šiltų rūbų, be maisto, visiškai nepasiruošę žiemojimui Arktikoj.

Beveik tuo pačiu metu į salą atvežė keletą šimtų suomių iš Leningrado apylinkių. Juos išvežė pagal tautinį požymį, nors jų tėvai ir protėviai gyveno tose vietose nuo neatmenamų laikų. Mirtis juos ėmė skinti pirmuosius.

Reikėjo skubiai pradėti statyti žemines, jurtas, barakus, nes žiema buvo čia pat.

Bet viršininkai, surinkę darbingesnius vaikus ir vyrus, neleido jiems ruošti pastogių, o išvežė į kitą salą žvejoti valstybei.

Tada mes, moterys ir vaikai, skubėdami ir kaip išmanydami ėmėme statyti iš plytų ir samanų barakus. Plėšėme rankomis nuo tundros amžino įšalo samanas ir dėjome jas tarp plytų vietoj betono: sluoksnis plytų, sluoksnis samanų. Stogo barakas neturėjo – jį atstojo lentinės lubos, apdėtos samanomis su smėliu. Pro lubų plyšius pūgos metu pripustydavo sniego ir apnešdavo gulinčius ant narų žmones. Vienam žmogui ant narų buvo skirta 50 cm.

Tai buvo didžiulis ledo kapas: lubos apledijusios, sienos apledijusios, grindys – taip pat. Gulintiems ant narų dažnai prišaldavo prie sienos plaukai.

Lapkričio mėnesį prasidėjo poliarinė naktis. Nuo bado, šalčio, skorbuto ir kitų ligų ėmė mirti žmonės. Tada dar buvo galima išgelbėti visus. Lenos žiotyse, Laptevų jūros pakrantėse, Tumato, Bobrovsko, Sasylacko salose, už 100–120 km gyveno evenkai, kurie vertėsi žvejyba ir poliarinių lapių

Apie autorę:

Dalia GRINKEVIČIŪTĖ (1927–1987) – tremtinė, gydytoja, disidentė, rašytoja.

Memuarinėse apysakose *Atsiminimai* (1949–1950), *Lietuviai prie Laptevų jūros* (1974) įamžino tremtinių į Sibirą kančias, paviešino pasauliui stalinizmo nusikaltimus žmoniškumui. Gimusi nepriklausomoje Lietuvoje, keturiolikos metų su šeima buvo išvežta į Sibirą.

Praėjusi tremties išbandymus, grįžusi į sovietinę Lietuvą, Grinkevičiūtė patyrė sovietinio saugumo spaudimą, kurio tikslas buvo palaužti kiekvieną laisvai mąstantį asmenį.

Grinkevičiūtė visą gyvenimą atkakliai gynė teisę pasirinkti tiesos ir sąžinės sprendimus, nepakluso jos įsitikinimams prieštaravusiems valdžios įsakymams.

Daugiau apie autorę:

<http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1252>

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

medžiokle. Jie turėjo žuvis atsargų, pakankamai šunų nartų, galėjo ir norėjo išsivežti žmones pas save į apšildomas jurtas, trokšdami padėti. Bet viršininkai neleido ir taip pasmerkė mus pražūčiai.

Grupė jaunuolių, suomių ir lietuvių, apie penkiolika žmonių, bandė pėsti per ledynus išsiveržti iš Trofimovsko pas evenkus, bet kelyje visi iki vieno žuvo: pasiklydo pūgoje ir sušalo. Iš jų atsimenu tik vieno jaunuolio pavardę – Zobiela.

Įpusėjus poliarinei nakčiai, mūsų barake Nr. 10 iš trisdešimties žmonių ant kojų laikėsi ir į darbą išeidavo tik kelios moterys ir aš.

Mus siųsdavo už 7–10 km ieškoti tundroj užneštų iš Lenos aukštupio rąstų. Iškirsdavome juos iš ledo ir įsikinkiusios į virvių pavalkus, veždavome į Trofimovską viršininkų butams ir kontorai apšildyti. Pasiimti į barakus nors vieną rąstgalį neturėjome teisės.

Sunkiausia būdavo užtempti roges su rąstais į aukštą ir apledijusį Trofimovsko salos krantą. Jėgų mes neturėjome, slydo kojos, apmuturiuotos apledijusiais maišais ir virvėmis. Nuo virvinių pavalkų ant pečių atsirasdavo iš pradžių kraujosrūvos, vėliau – žaizdos.

Kiti gulėjo ant narų sutinę iš bado arba jau nebegalėjo atsikelti dėl išsekimo ir skorbuto. Skorbutu sirgo visi be išimties. Jokių vitaminų mes negaudavome. Be skausmo trupėjo dantys, iš dantenų bėgo kraujas. Blauzdose atsiverdavo neskausmingos negyjančios trofinės opos. Vaikščioti kaskart būdavo vis sunkiau dėl bendro silpnumo ir kraujo išsiliejimų į raumenis ir sąnarius. Atrodė, kad dešimtys peiliukų ar adatų susmaigstyta į blauzdas, kiekvienas žingsnis kėlė skausmą, o iš ryto ir atsistoti būdavo sunku. Tik ant pirštų galų. Dažniausiai skorbutas paliesdavo kelio sąnarius. Dėl smarkių kraujo išsiliejimų į juos kojų jau nebeįmanoma būdavo ištiesti.

Tad ir likdavo žmogus gulėti ant narų sulenktomis kojomis, didžiuliais pamėlynavusiais fluktuojančiais sąnariais. Po to dažnai sekdamas viduriavimas.

Kartą, kai atvilkome roges su rąstais, mus pašaukė į kontorą. Išsikinkėme iš virvių ir suėjome į vidų. Mums pasakė, kad gausime atlyginimą už pusę mėnesio. Visos gavome po vieną trijų rublių banknotėlį (dabartiniais pinigais 30 kp). Čia pat viršininkas Travkinas pradėjo mums prakalbą: „... reikia prisidėti prie šalies gynybos, reikia aukoti ginklams...“

Iš anksto jau buvo sudarytas sąrašas ir prie kiekvienos pavardės buvo nurodyta suma – 3 rb. Beliko tik pasirašyti.

Prieš mus stovėjo sotus ir išpuoselėtas ponas, elegantišku kiteliu iš amerikoniško diagonalo, šiltu ir lengvu kailiniu apavu, išsiilsėjęs, švariai nusiskutęs, kvepiantis odekolonu, rausva veido spalva.

Jis kalbėjo lengvai ir sklandžiai, kaip apie menkniekj, kalbėjo tarsi nematydamas prieš save vos besilaikančių ant kojų leisgyvių žmogystų vaško geltonumo veidais, įdubusiomis akimis, skaraluotų ir utėlėtų, laikančių rankose tuos nelaimingus 3 rb., taip sunkiai uždirbtus. Kalbėjo lyg nesuprasdamas, kad be jų nenupirksim net duonos davinio. Mes pasirašėm ir kiekviena padėjom atgal savo banknotėlį.

Barakų ligoniai prašė vandens. Reikėjo tirpinti ledą ir sniegą. Malkų nebuvo. Todėl dažną vakarą aš sėlindavau į lentų sandėlj, pavogdavau porą lentų ir šliauždamas vilkdavau jas į baraką. Sukapodavau. Užkurdavome „barabaną“ (pusė geležinės statinės), užvirindavome vandenį, pašildydavome ligoniams plytas prie kojų, džiovindavome apavą ir veido aprišalus.

Kūrenant kartais nuo lubų imdavo varvėti, ir paskui ant apklotų susidarydavo ledinė plutelė.

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

Buvo 1942 m. Kūčios. Ant narų sutinusių kojoms ir veidams, net akių nesimatė, gulėjo be sąmonės mano Motina. Šlapinosi Ji beveik vienu krauju. Tai buvo grėsmingas, ūmus inkstų uždegimas. Gulėjo ant maišo, prikimšto medžio drožlių. Apkabinusi Ją, šildžiau savo kūnu, maldavau nemirti, prisiekiau, kad parvešiu Ją į Lietuvą. Visomis savo dvasios jėgomis meldžiau Dievą padaryti stebuklą, neleisti Jai čia numirti. Ji negirdėjo, kaip į užpustytą mūsų baraką pralindo lavonų vežiotojai ir paklausė, kur Grinkevičienės lavonas.

Paskui mane nuvedė į teismą.

Prieš dvi dienas, kai aš atsivilkau dvi pavogtas lentas, jas sukapojau ir užkūriau ugnį, į baraką įlindo du viršininkai: Sventickis ir Antonovas. Pagal lentų pėdsakus sniege jie lengvai surado vagį. Surašė aktą ir perdavė mane teismui.

Teismas vyko gretimam barake. Buvo stalas, uždengtas raudona medžiaga. Ant jo degė žvakės. Kaltinamųjų suole sėdėjome septyni. Penki už lentas, du – už duoną: vienas – Platinskas, antras – Albertas Janonis, Kauno dramos studijos studentas iš Šiaulių.

Alberto motina Janonienė, mirdama iš bado, maldavo sūnų nors trupinėlio duonos, ir Albertas su Platinsku naktį įlindo į kepyklą. Viskas būtų pasibaigę laimingai, jeigu jie, paėmę kiek duonos, būtų grįžę į baraką. Gal ir motina nebūtų mirusi iš bado. Bet pajutę duonos kvapą, vaikinai neišlaikė ir puolė prie jos. Bevalgydami nusilpo ir neteko sąmonės. Ten juos rytą ir atrado begulinčius.

Dėl lentų kaltinamieji aiškinosi įvairiai. Pirmasis sakė, kad ją nešė mirusio vaiko karsteliui padaryti, kiti tvirtino jas radę. Aš kaltinamųjų suole sėdėjau paskutinė.

Karo meto teismas greitas. Per pusvalandį teisėjas apklausė šešis ir kreipėsi į mane, ar prisipažįstu vogusi lentas, t. y. socialistinę nuosavybę.

– Taip vogiau.

– Galbūt jus kas iš suaugusiųjų pasiuntė? Pasakykit – kas, ir jūsų neteisime.

– Manęs niekas nesiuntė.

Teismas išeina pasitarti. Mes, septynetas, laukiame nuosprendžio. Niekas negalvoja apie bausmės dydį, nes tai neturi jokios reikšmės. Metai ar dešimt metų – vienas ir tas pats. Į lagerį Stolbuose varys per sniegynus 50 km. Visiems aišku, ir teisėjams taip pat – nė vienas iki ten nenueis. Bet kokia bausmė – mirties bausmė. Mamytė turbūt jau mirusi. Galas kančioms visai arti.

Nuosprendis: už duoną Albertui Janoniui ir Platinskui – po trejus metus. Už lentas – visiems po metus. Mane išteisinti už prisipažinimą. Kodėl taip? Jie gynėsi, norėjo dar išlikti, bet eis mirti, o mane paliko. Kam? Grįžtu į baraką. Šalta, tamsu. Žukienė uždega balaną, pamatau stebuklą: Mamytė pradeda atgauti sąmonę. Nėra vandens. Vėl išeinu į sandėlį vogti lentų. Šviesi, nuostabi Kalėdų naktis.

Po keleto dienų visus nuteistuosius ir tuos, kuriuos dar teisė kitą dieną, išvarė ginkluoti sargybiniai. Netrukus pakilo ir įsisiautėjo pūga. Laikėme juos žuvusiais. Bet kitą dieną du grįžo: Riekus (ūkininkas iš Seirijų) ir šešiolikmetis berniukas Beria Charašas iš Kauno su nušalusia ranka. Abu buvo nuteisti už lentą. Riekus visas apledėjęs, vos gyvas krito barake ant grindų ir ėmė raudoti: „O Kristau, Kristau, nejaugi tavo kryžius buvo toks sunkus?..“

Jis papasakojo, kai pakilo pūga, žmonės neteko orientacijos. Sargybiniai numetė šautuvus ir ėmė glaustis prie suimtųjų. Nusprendė grįžti, bet nesusigaudė, kurioj pusėj Trofimovskas. Kiekvienas rodė vis kitą kryptį. Taip ir nuėjo per pūgą kiekvienas savo kryptimi. Žuvo visi vienuolika

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

nuteistųjų ir sargybiniai. Pavasarį, kai nešė ledus, pamatėme jų lavonus, plaukiančius ant ledo lyčių į Laptevų jūrą.

Tarp šių žuvusiųjų buvo jaunuoliai Dzikas ir Lukminas Bronius nuo Kėdainių. Jie taip pat, kaip ir Janonis su Platinsku buvo nuteisti už duoną, tikrai kitą dieną. Jų istorijos panašios, tragiški likimai vienodi. Išbadėję jaunuoliai Dzikas ir Bronius Lukminas bandė gauti parduotuvėje antrą kartą keletą šimtų gramų duonos. Duonos jiems nedavė, tik stipriai sumušė ir perdavė teismui. Ir sumokėjo jie už tą NESUVALGYTĄ duoną savo gyvybėmis...

Nušalusi Bėrios ranka pajuodo, audiniai nekrozavo. Jis kankinosi kelias paras ir verkė: „Už ką man nupjaus ranką?..“ Kai pūga nurimo, su šunimis jį išvežė į Tiksio uostą. Ten jam ir amputavo ranką iki peties. Tokia buvo lentos kaina...

Nuo 1942 m. gruodžio lavonams vežti jau prireikė dviejų brigadų. Kiekvienoje dirbo po du žmones: Abromaitienė Malvina, mokytojo žmona nuo Merkinės, Marcinkevičienė Alina, Petrauskas, mokytojas nuo Šiaulių, Dundulienė, Lietuvos kariuomenės pulkininko žmona, Abromaitis Jonas, mokytojas, Vitkevičius Steponas iš Šiaulių (mirė iš bado), Tamulionienė Teofilė, Tamulevičius, Lietuvos kariuomenės kapitonas iš Marijampolės, Tautvaišienė, švedė (apie 1956–1957 m. išvyko į Švediją). Patys vežiotojai buvo labai išbadėję ir nusilpę, todėl pririšdavo prie lavonų kojų virvę ir bendromis jėgomis traukdavo jį iš barako. Paskui mirusiuosius dėdavo ant rogių ir, įsikinkę į virves, veždavo keletą šimtų metrų toliau nuo barako. Ten lavonus išversdavo į bendrą krūvą. Sienu leduose likdavo prišalę mirusiųjų plaukai.

Kai mirė Gamzienė, pas ją po rūbais, ant krūtinės, buvo likęs nedidelis duonos gabalėlis. Traukiant mirusiąją nuo narų, vienas žmogus jį pastebėjo, išsitraukė duoną ir, skubiai apibraukęs utėles, ją čia pat suvalgė. Tebūna pasmerkti ir tesulaukia savo teismo budeliai, privedę žmones iki tokio stovio.

Kartą viena moteris, mokytojo žmona, rado prie viršininko Sventickio namų išpiltą jų naktinį kibirą. Tarp mėšlų ji pastebėjo duonos gabalėlį. Moteris atsiklaupusi išsikrapštė įšalusią į išmatas duonelę ir ją suvalgė.

Jei siausdavo pūga, mirusieji po keletą dienų išgulėdavo ant narų šalia gyvųjų.

Daniliauskienė, Marijampolės gimnazijos direktoriaus žmona, mirusi tris paras gulėjo šalia savo sūnaus Antano ir kitų, kurie jau nesikėlė. Vienas barakas buvo po sniegu. Į jį patekti buvo galima tik šliaužiant siauru sniego urvu žemyn. Abromaitienė M. paprašė sūnaus Antano paieškoti kokios nors skarytės parišti mirusiai Mamytei veidą. Bet jis pats gulėjo sutrauktomis kojomis dėl gausių kraujo išsiliejimų į kelio sąnarius ir negalėjo atsikelti. Kai mirusią Daniliauskienę virve už kojų traukė iš barako pro siaurą sniego skylę į viršų, Antanas šaukė iš paskos: „Dovanok, brangi Mamyte, kad negaliu tavęs palydėti...“

Mūsų barake mirusi Atkočaitienė, spaustuvinininko žmona iš Kauno, taip pat išgulėjo ant narų šalia gyvųjų keletą dienų.

Kai Tit Aruose mirė Matulis (iš Kauno), žmona savaitę tai slėpė, gulėjo šalia vyro lavono, kad gautų jo duonos davinį. Bet netrukus ir ji mirė iš bado.

Lietuvos žemės ūkio akademijos rektorius profesorius Vilkaitis buvo paskirtas sargu. Išsekęs nuo bado, profesorius susmuko ant statinių ir numirė. Žmonės, gerbdami profesorių, kurio vardas buvo žinomas ir už Lietuvos ribų, padarė jam karstą. Bet po savaitės karstas dingo, ir profesorius gulėjo su visais bendroji krūvoj. Profesoriaus žmona p. Vilkaitienė dėl sunkių dvasinių išgyvenimų susirgo. Mirė vėliau. Sūnus ir duktė liko gyvi.

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

70 metų senelis Marcinkevičius (nuo Verstainių), jausdamas artėjančią mirtį, prašė: „Abromaitiene, dukrele mano, palaidok mane kaip nors, kad šunes ir baltosios lapės netąsytyt mano kaulų, o jei grįši į Lietuvą, pasakyk, kad mirėme mes čia iš bado...“

Bobrovske buvo keliasdešimt tonų šaldytos žuvies. Ji būtų išgelbėjusi nuo bado mirties visus Trofimovsko tremtinius lietuvius ir suomių. Bet viršininkai jos žmonėms nedavė, geriau supūdė. 1943 m. vasarą ją visą suvertė į Laptevų jūrą.

Kartą į mūsų baraką atėjo du žmonės: vyras ir moteris. Rankose kiekvienas turėjo ryšulėlį. Buvo tamsu, ir jie paklausė, ar yra barake vaikų. Vaikų buvo. Kai jų akys priprato prie tamsos, jie pamatė pirmąjį: ant grindų gulėjo miręs iš bado ir skorbuto dešimties metų Jonukas Barniškis iš Marijampolės. Pasisakė, kad jie leningradiečiai. Leningrade iš bado mirė jų vienintelis sūnelis. Šiandien jo mirties metinės. Prisimindami jį, nelaimingieji tėvai surinko savo 3 dienų duonos davinį ir atnešė badaujantiems lietuvių vaikams.

Iš po skudurų krūvos tiesėsi išdžiūvusios nuo bado vaikų rankutės, ir leningradiečiai į kiekvieną dėjo po gabalėlį duonos. Mažasis Leningrado blokados kankinėlis po mirties tiesė pagalbos rankutę savo žūstantiems bendraamžiams.

Kai mirdavo tėvai, vaikus paimdavo į atskirą našlaičių baraką tame pačiame lediniame kape. Sąlygos buvo tokios pat baisios, mirtingumas vaikų dar didesnis. Išbadėję vaikai grandydavo rankutėmis nuo ledinių langų sniegą ir valgydavo jį. Vaikai mirė vienas po kito. Lavonų vežiotojai dažnai rasdavo ant sniego prie vaikų barako durų padėtus maišus su vaikų lavonėliais-skeletėliais. Po kiek jų buvo maiše, nežinoma, nes nuvežę maišus dėdavo į bendrą krūvą jų neatrėdami.

Du berniukai suomių, 12 ir 13 metų, tame našlaičių barake pasikorė. Tai matė 13 metų Lukminaitė Juzė nuo Kėdainių, kurią ten patalpino po tėvų ir dviejų vyresnių brolių mirties. Mažoji Juzė vis verkė, prisimindama tėvų ir ypač paskutinio, 16 metų brolio mirtį. Mirdamas badu broliukas vis laukė pažadėtos duonelės. Bet taip ir mirė nesulaukęs, ištiesęs rankutę. O duonelę jam įdėjo jau į mirusią rankutę.

Juzė vis prašinėjo žmonių nuvesti ją prie broliuko kapo. Kartą viena moteris ją nuvedė. Bet lavonų krūvoje ji broliuko nepamatė, tik visam gyvenimui įstrigo atmintin poliarinių lapių nugrauztos rankos ir kojos, balti kaulai, taip pat vėjo ridinama kažkieno galva.

Kartą ji su berniuku Stasiūnu išėjo iš našlaičių barako. Jie tikėjosi rasti kokio nors maisto. Sąšlavynuose prie viršininkų namų pavykdavo kartais rasti žuvų žarnų. Išsekusi mergaitė suklypo, ji nušalo rankas ir krūtinę, nes pridengti neturėjo jėgų. Gydant jos buvo neįmanoma paguldyti: krūtinė nušalusi – viena žaizda, ant menčių, stuburo ir dubens srityse, kur atsikišę kauliukai, pragulos, trofinės opos nuo išsekimo ir skorbuto. Tada ją medžiaginėmis kilpomis pakabino už pažastų. Kojytes įrėmė į patalą, o kilpas pritvirtino prie lubų. Tokioje padėtyje Juzė Lukminaitė prakabėjo keletą mėnesių. Kokią kaltę turėjo išpirkti šis nukryžiuotas vaikas? Randai nuo žaizdų išliko iki šiol.

1943 m. vasary supratom, kad žūsim visi. Mirtingumas pasiekė savo apogėjų. Laikėsi žiaurūs šalčiai, siautė pūgos, ypač įnirtingos prieš poliarinės nakties pabaigą ir saulės pasirodymą.

Barakai buvo visiškai nekūrenami, ir mirštantieji nušaldavo rankas ir kojas. Galutinai išsekę, gulėjo jau beveik visi ir viduriavo nuo skorbuto tiesiog ant narų. Žmonės apsėdo utėlės. Jos laikėsi net antakiuose ir blakstienose. Artėjo finalas.

Ir kada jokios vilties jau nebeturėjo, į Trofimovską atvyko žmogus, kuris išgelbėjo nuo mirties likusius. Tai buvo gydytojas Samodurovas Lazaris Solomonovičius.

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

Jis prasigavo į kiekvieną baraką, pamatė visą padėtį, pusgyvius žmones ir pradėjo labai energingai veikti. Drąsiai susirėmė su Trofimovsko viršininkais, kurie gyveno šiltuose, mūsų iš rąstų pastatytuose namuose, buvo nuo galvos iki kojų apsirengę kailiniais, apsiavę kailiniais untais arba veltiniais, valgė iki soties sąjungininkų siunčiamą iš Amerikos duoną, sviestą, cukrų ir kiaulienos konservus (visi produktai, išskyrus druską, buvo per Tikso uostą atvežti iš Amerikos). Pagrindinis užsiėmimas buvo greitais tempais siųsti lietuvius ir suomius į aną pasaulį. Dėl šio svarbaus „darbo“ Mavrinas, Sventickis, Travkinas, Guliajevas, Anošinas ir kiti išvengė fronto.

Jau kitą dieną mes gavome po dubenėlį karštos žirnių sriubos, po pusę kilogramo šaldytos žuvies, kurią gydytojo patarimu suvalgėm žalią, kad nežūtų askorbininė rūgštis. Jis pareikalavo iš sandėlio keletą maišų žirnių, sudaigino juos, ir netrukus į kiekvieną baraką buvo atnešami sudygę žirniai. Kiekvienas gaudavome ir po nedidelį saikelį – pusę stiklinaitės. Davė žmogui ir po keletą kilogramų Kanados miltų. Badas ir skorbutas pamažu ėmė trauktis. Atsitraukė ir mirtis. Tie, kurie sulaukė daktaro Samodurovo, liko gyvi.

Ėmė dirbti pirtis. Lavonų vežiotojai persikvalifikavo į sanitarus ir ėmė vežioti gyvus lavonus į pirtį. Kiekvieną dieną maudė po vieną baraką. Prausėsi visi kartu: vyrai ir moterys. Žmonių būklė buvo tokia, kad lytis nebeegzistavo. Skeletai su iškritusiais dantimis, tropinėmis opomis ir kaulinėmis uodegytėmis.

Rūbus kaitindavo dezkamerose. Kiekvieną kartą kameros dugne likdavo juoduoti didžiulės suspirgusių utėlių kekės.

Vasaros viduryje virš horizonto pamatėme mažytį kraštelį Saulės. Poliarinė naktis baigėsi. Patikėjome, kad likome gyvi.

Po mėnesio daktaras Samodurovas išvyko. Girdėjome, kad jis žuvo fronte. Bet galbūt tai netiesa? Žemai lenkiamės Jums, daktare Samodurovai.

Balandžio mėnesį viršininkai nusprendė sutvarkyti lavonų krūvas. Tam tikslui buvo atvežti darbingi kaliniai iš Stolbų lagerio, nes Trofimovske nebuvo žmonių, kurie pagal fizines jėgas būtų galėję atlikti tą darbą. Kiekvieną dieną, prieš pradėdant darbą, jie gaudavo spirito davinį ir dirbo pusiau girti. Iškirto amžiname įšale didžiulę duobę, kuri ir tapo brolišku kapu Trofimovsko aukoms – lietuviams ir suomiams.

1942–1943 m. žiemą mirtingumas saloje buvo didesnis negu blokadiniame Leningrade: mirė kas antras tremtinys, išvežtas be kaltės ir teismo. <...>

SUOPROTIS

Kovas. TREMTYS

Klausimai aptarimui:

1. Suskirstykite tekstus į prasmines dalis ir išskirkite kiekvienos dalies temą ir pagrindinę mintį.
2. Kiek Jūsų šeima/artimieji susidūrę su tremtimi?
3. Kokie dalykai tekste jums buvo svarbūs/nauji?
4. Akademikas Antanas Tyla savo kalboje uždavė kelis klausimus. Atsakykite į juos, remdamiesi skaitytomis ištraukomis ir turimomis žiniomis:
 - a) kas trėmė?
 - b) kodėl trėmė?
 - c) ką trėmė?
 - d) kur trėmė?
 - e) kaip trėmė?
 - f) kokius tautinius, pilietinius, intelektualinius nuostolius Lietuva dėl to patyrė?
 - g) kokia yra Lietuvos valstybės svarba išlikti tautai?

Daugiau informacijos: <http://sas.ateitis.lt/suoprotis>

Organizuoja: Studentų ateitininkų sąjunga

ATEITININKAI